

vinä – omaishoidon tihentyvä arki”. Kummankin otsikon kaikki sanat ovat suomea, mutta niiden perusteella ei saa selville, mitä artikkeli käsittelee. Mitä mahtavat olla huokoinen ja kiinnostava hoiva tai tihentyvä arki? Tikkanen ei määrittele, mitä pakon käsite tarkoittaa, vaikka hän kirjoittaakin pakottavuuksien vietävänä olemisesta. Lukiessa paljastuu, että omaishoitajien elämää ohjaavat heidän sitoviksi kokemansa velvollisuudet ja niiden noudattaminen.

Lukija ei saa otsikoiden herättämiin kysymyksiin selvää vastausta edes lukemalla artikkelin, koska Tikkanen kuvaa tilanteita ja olosuhteita käyttämällä metaforana neljää esinettä: keppiä, rollaattoria, pyörätuolia ja vuodetta. Niiden on määrä ilmentää omaisen tarvetta saada yhä intensiivisempää hoivaa. Lähes jokainen viettää suuren osan elämästään vuoteessa. Keppi, rollaattori ja pyörätuoli ovat liikkumista helpottavia tai sen mahdollistavia apuvälineitä, joita monet aktiivisesti työelämään ja yhteiskuntaan osallistuvat jatkuvasti käyttävät. Niihin turvaudutaan yleisesti myös toipumisen ja kuntoutumisen tukena. Artikkelissa ne on kapeutettu ilmentämään enenevää hoivan tarvetta. Voimakkaasti rajattu merkitys on ristiriidassa sanojen arkisten käyttöyhteyksien kanssa, minkä vuoksi kuvasto tuntuu hämmentävältä. Tikkanen puhuu taiteen ja palvelumuotoilun lähestymistavoista välineinä syvempään omaishoitajan tilanteen ymmärtämiseen, mutta niidenkin rooli jää artikkelissa epäselväksi.

Haavoittuva toimijuus tarjoaa kiinnostavan ja tärkeän näkökulman hyvinvointivaltion institutionaalisen huomion laitamille jäävien ihmisten elämään, toimintaan ja toimintamahdollisuuksiin. Artikkeleissa selostettujen tutkimusten painoa ja sovellettavuutta olisi voinut lisätä kiinnittämällä enemmän huomiota tutkimusten lähtökohdan muodostavien käsitteiden määrittelemiseen.

Jaana Hallamaa
Sosiaalietiikan professori
Helsingin yliopisto

<https://doi.org/10.62442/ta.147860>

MARTHA NUSSBAUM

Justice for Animals: Our Collective Responsibility. New York: Simon & Schuster 2022. 372 s.

Martha Nussbaumin kyvykkyksiä ja niihin perustuvia aitoja toimintavalmiuksia korostava oikeudenmukaisuusteoria (*Capabilities Approach*) on etiikassa laajasti sovellettu teoria. Uusimmassa kirjassaan *Justice for Animals* (2022) Nussbaum tarkentaa teoriasa perusteita tavalla, joka laajentaa oikeudenmukaisuudesta osallisten toimijoiden joukon kattamaan kaikki tuntoiset eläimet, ja tekee samalla poliittisesta filosofiastaan *monilajista*. Kirjan ideoita Nussbaum on työstänyt osin edesmenneen tyttärensä, eläinsuojelujärjestöjen juristina toimineen Rachel Nussbaumin kanssa, jonka intohimoa eläinten oikeuksien parantamiseen hän haluaa kirjallaan kunnioittaa. Hän haastaa kaikkia laajentamaan eettistä ajattelua kasvattamalla emotionaalista herkkyyttä kantaa huolta kanssaelollisten hyvästä.

Ennen syventymistä omaan teoriaansa Nussbaum arvioi kolmea yleistä eläinetiikan lähestymistapaa. Antroposentrisen teorian suurin ongelma on toisilajisten eläinten moraalisen arvokkuuden arvioiminen ihmisestä johdetuin mittarein. Miksi ihmisen aivojen rakenne tai tapa kommunikoida olisivat lähtökohtaisesti arvokkaampia kuin valaiden tai lintujen vastaavat? Utilitarismissa, erityisesti Peter Singerin edustamassa eläinten hyvinvoinnin etiikassa Nussbaum näkee monia etuja, mutta sen mahdollisuuksia rajoittaa moraalisen arvioinnin nojaaminen vain yhteen – vaikkakin tärkeään – tekijään, kärsimyksen kokeamiseen. Kärsimyksen puute ei takaa hyvinvointia, joka edellyttää kokonaisvaltaisempaa elämänpyrkimysten huomioon ottamista. Hyvän palautuminen kärsimyksen puutteen ja nautinnon passiivisiin tiloihin ei myöskään tee oikeutta eläinten aktiiviselle subjektiudelle. Itselleen läheisimmäksi Nussbaum kokee Christine Korsgaardin kantilaista velvollisuusetiikkaa ja aristotelista hyvän teoriaa yhdistävän eläinetiikan (*Fellow Creatures*, 2018). Korsgaard muotoilee huolellisesti perusteet kaikkien eläinten kunnioittamiselle ja jokaisen ansaitsemalle mahdollisuudelle kukoistaa ilman,

että mitään oliota voi asettaa toisia tärkeämmäksi. Nussbaum näkee kuitenkin Kantin pitkän varjon siinä, ettei Korsgaard näe eläimiä poliittisina toimijoina, vaan niiden oikeuksien puolustaminen jää inhimillisten moraalitoimijoiden velvollisuudentunteen varaan. Kriiikistä huolimatta Nussbaum näkee kaikki neljä lähestymistapaa – oman sa mukaan lukien – toisiaan täydentävinä ja osin päällekkäisinä.

Nussbaumin teoriaa eläinten ansaitsemasta oikeudenmukaisuudesta voi pitää alkuperäisen toimintavalmiusteorian ei-ihmiskeskeisenä uudelleentulkintana. Alkuperäisen teorian mukaan yhteiskunnan on turvattava kaikille ihmisille perusvapaudet pyrkiä päämääriin, joita heidän on rationaalista tavoitella omien kyvykkyksiensä näkökulmasta. Oikeudenmukaisuus vaatii turvaamaan kaikille reilut mahdollisuudet kukoistaa omalla tavallaan. Nyt Nussbaum osoittaa, ettei perusvapauksien ymmärtäminen poliittisina oikeuksina voi riippua siitä, mihin lajiin elämänpyrkimyksiä osoittavat yksilöt kuuluvat. Koska perusvapaudet viittaavat toimijoiden moninasiin pyrkimykseen kukoistaa luontaisia kyvykkyksiään toteuttaen, ne edellyttävät teorian laajentamista myös muunlajisiin eläimiin. Kaikilla tuntoisilla ja pyrkivillä eläimillä on omanlaisensa kyvyt ja tarpeet, ja niiden tukeminen on lajirajat ylittävän oikeudenmukaisuuden ytimessä.

Nussbaumin teorian selvä vahvuus on sen kyky ottaa huomioon erilaisten eläinten lajityypilliset hyvät moraalisen vastuun arvioinnissa, kuitenkin sitomatta oikeuksia staattisiin lajimuotoihin ja latistamatta lajien sisäistä diversiteettiä. Tieteellisellä tiedolla onkin tärkeä rooli sovellettaessa teoriaa käytännössä esimerkiksi lainsäädännön kehittämiseen.

Tuntoisuus rajaa oikeudenmukaisuuden alan ja määrittää, keiden kohdalla voidaan puhua oikeuksista ja oikeuksien synnyttämästä kollektiivisesta vastuusta turvata ne poliittisin ja lainsäädännöllisin toimenpitein. Oikeudenmukaisuuden rajojen uudelleenmäärittely onkin merkittävin alkuperäistä teoriaa uudistava elementti. Nussbaumin tuntoisuuden määritelmä on benthamilaista edeltäjänsä laajempi ja tarkempi, ja aktiivista toimijuutta korostava. Tuntoisuus tarkoittaa, että

maailmassa tapahtuvilla asioilla on merkitystä olennolle itselleen: maailma näyttää sille joltakin ja se pyrkii johonkin omasta näkökulmastaan hyvään. Eläimet ovat päämääräsuuntautuneita: ne pyrkivät kukin lajilleen tyypillisin tavoin kukoistamaan ja tavoittelevat hyviä liittyen esimerkiksi selviytymiseen, lisääntymiseen ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Eläinten kyvykkyys on usein laaja-alaista, ja niillä on pyrkimyksiä liittyen myös älykkyyteen, ongelmanratkaisutaitoon, tunteisiin, myötätuntoon, sosiaalisuuteen ja oppimiseen.

Epäoikeudenmukainen kohtelu koskee yksilön keskeisten pyrkimysten toteutumisen estämistä, eikä siinä ole merkitystä sillä, mihin lajiin tuo yksilö kuuluu. Kaikilla tällaisilla pyrkivillä olennoilla on siis oikeus tulla kohdelluksi niin, ettei niille tärkeitä pyrkimyksiä vääryydellä estetä tai tuhota.

Kaikki eläimet eivät kuitenkaan kuulu tuntoisiin olentoihin. Nussbaum kuvailee laajasti erilaisen eläinryhmien biologisia ominaisuuksia, joiden pohjalta hän arvioi, ovatko ne sillä tavoin pyrkiviä, että niiden yksilötason tavoitteita on oikeudenmukaisuuden nimissä puolustettava. Muiden hyvästä voidaan puhua vain instrumentaalissa merkityksessä. Raja piirtyy suurin piirtein selkärankaisten ja selkärangattomien väliin, muttei tarkasti. Esimerkiksi mustekalat kuuluvat oikeudenmukaisuuden piiriin, mutta hyönteiset eivät. Nussbaum tunnustaa, ettei asia ole kaikkien eläinten kohdalla ihan selvä, mikä olisi antanut odottaa pohdintaa esimerkiksi varovaisuusperiaatteesta. Nussbaum pitää kuitenkin nykytiedossa esimerkiksi hyönteisten tietoisuudesta.

Toinen kiinnostava rajakysymys koskee kalojen tappamista. Nussbaum määrittelee kuoleman vahingollisuuden niin sanotun häirintäargumentin avulla: tuskatonkaan tappaminen ei ole hyväksyttävää, koska kuolema katkaisee pyrkivän olennon elämän. Suunnittelevalle olennolle elämä on jatkumo, ei tässä ja nyt. Nussbaum kuitenkin väittää, että kalat ovat poikkeus, vaikka ne ovat tuntoisia oikeussubjekteja, koska niillä ei ole ajantajua. Siksi utilitaristinen ajatus kärsimyksestä kuoleman vahingollisuuden perusteena riittää: hyvän, vapaan elämän eläneiden aikuisten kalojen tuskaton ja stressitön kuolema ei sodi niiden oikeuksia vastaan. Kysymys olisi tarjonnut mahdollisuuden

aiheen syvempään problematisointiin. Nussbaum tunnustaa, että usein ihmisten ja toislaisten väliset konfliktit ovat vaikeita. Niiden ratkaisussa empatialla on tärkeä rooli.

Hän myös muistuttaa, että oikeudenmukaisuusteoria koskee vain oikeudenmukaisuutta, eikä se pure kaikkiiin tärkeisiin eläimiä koskeviin eettisiin kysymyksiin. Tarvitaan myös muita tapoja argumentoida, esimerkiksi silloin kun perustellaan ei-tuntoisten eläinten ja systeemien, kuten hyönteisten, mikrobien ja lajien instrumentaaliseen arvoon nojaavaa suojelua.

Kuten oikeudenmukaisuusteoriat yleensä, myös Nussbaumin teoria on individualistinen: sen lähtökohdista ovat tuntevien yksilöiden hyvä ja oikeudet. Lajeilla, populaatioilla, ekosysteemeillä tai elinympäristöillä ei voi olla oikeuksia, sillä ne eivät ole päämääriä itsessään. Niitä koskevat kuitenkin monet välilliset velvollisuudet. Koska yksilöt ovat moninaisten yhteisöjensä jäseniä ja ympäristöönsä sidoksissa, oikeudenmukaisuutta ei voi arvioida vain niihin suoraan kohdistuvista teoista. Epäoikeudenmukaisuus on usein välillistä tai rakenteellista. Elinympäristöjen tuhoaminen, ilmastonmuutos sekä heikko lainsäädäntö vahingoittavat lukemattomien tuntevien yksilöiden perustavia toimintaedellytyksiä. Tuntoisten yksilöiden hyvä edellyttää, että esimerkiksi selkärangattomien ekosysteemit ovat terveitä ja tasapainoisia ja ne pystyvät tuottamaan ekosysteemipalveluita ja ravintoresursseja.

Nussbaum korostaakin toimijoiden suhteisuutta: yksilöiden hyvä on usein sosiaalista, lajienvälistä ja/tai ympäristönsä kanssa jaettua hyvää. Pyrkimystä kukoistukseen ei voi kuvata irrallisuuden vaan yhteisyyden, myötätunnon ja hoivan kautta. Yksikään eläin ei ole saari. Toinen merkittävä piirre Nussbaumin eläinkuvassa on aktiivisen toimijuuden ja subjektiivisuuden korostus. Toimijalle aiheutettu vahinko estää vääryydellä oikeutettuja pyrkimyksiä. Tuntoisuuden määrittely toimijuuden kautta ja oikeuksien sitominen siihen onnistuu oivaltavasti ylittämään sitkeästi länsimaista etiikkaa vaivanneen kuvitelman vain ihmiselle omistetuista arvotoimijuudesta. Samalla se purkaa subjektin ja objektin välistä dikotomiaa. Eläimet ovat moraaliyhteisön jäseniä ja myös poliittisia kansalaisia.

Kirjan loppupuolella Nussbaum haastaa yhteiskuntia purkamaan rakenteidensa tukemaa epäoikeudenmukaisuutta ja yksilöitä kehittämään herkkyyttään kanssatoimijoidemme hyvän edistämiseksi. Hän luonnehtii teoriaansa poliittiseksi opiksi, joka ei edellytä tiettyä kokonaisvaltaista eettistä järjestelmää. Se voi toteutua monenlaisten järjestelmien sisällä, esimerkiksi kristillisen, utilitaristisen, marxilaisen ja buddhalaisen.

Teorian poliittisuudella Nussbaum korostaa, ettei elänetiikassa ole kyse vain yksilötoimista. Ihmisillä on kollektiivinen vastuu suojella ja luoda ympäristöjä, joissa kukin planeetan tuntoisista olennoista on vapaa kukoistamaan. Tämä koskee sekä ihmisen kumppaneita että luonnonvaraisia eläimiä. Ihmisen toiminta ulottuu planeetalla kaikkialle ja vahingoittaa eläimiä merten syvyyksiin asti. Lainsäädäntöä tulisi uudistaa kunnioittamaan eläinten lajityypillisiä käyttäytymismalleja. Periaatteessa tähän tarvittaisiin tuhansia eri lajien mukaisia pyrkimyksiä vastaavien perusvapauksien luettelot, mutta jo alkuperäisen teorian lista inhimillisistä toimintavalmiuksista heijastaa sellaista perustavien oikeuksien karttaa, joka tarjoaa perustan arvioida myös toislaisten eläinten oikeuksia.

Suvelise Nurmi, TT

Tutkija

Helsingin yliopisto & Tampereen yliopisto

<https://doi.org/10.62442/ta.147861>

IDDO LANDAU (TOIM.)

The Oxford Handbook of Meaning in Life.
New York, NY: Oxford University Press
2022. 530 s.

Elämän merkitystä koskevaa keskustelua käydään ensisijaisesti kahden tieteenalan piirissä: psykologian ja filosofian. Molempien tieteenalojen keskusteluissa elämän merkitys (meaning in life) erotetaan elämän tarkoituksesta (meaning of life), joka viittaa universaaliin ja samalla enemmän tai vähemmän normatiiviseen selitykseen sille, miksi